

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ РИТОРИКИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

SOCIOCULTURAL APPROACH TO STUDY OF RHETORIC IN A PEDAGOGICAL INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

У статті порушено проблему соціокультурного підходу до вивчення риторики в педагогічному закладі вищої освіти. Закцентовано увагу на особистості вчителя як носія унікального світогляду в полікультурному світі. Наголошено на доцільності розгляду мовно-мовленнєвих явищ відповідно до риторичних моделей соціокультурної комунікативної поведінки. Окреслено напрями впровадження соціокультурного підходу до вивчення риторики. Методично деталізовано долучення студентів до вітчизняної та закордонної культури шляхом засвоєння культурно-історичного досвіду людства через аналіз висловлювань світових класиків, роботу з фольклорними й літературними текстами. Запропоновано засоби ознайомлення з ментальним підґрунтям риторичного мовлення для усвідомленого відбору й реалізації майбутнім педагогом як представником певного етносу моделей комунікативної діяльності з огляду на мету й ситуацію спілкування.

Ключові слова: соціокультурний підхід, риторика, соціокультурний підхід до вивчення риторики, педагог.

В статье затронута проблема социокультурного подхода к изучению риторики в педагогическом учреждении высшего образования. Акцентировано внимание на личности учителя как носителя уникального мировоззрения в поликультурном мире. Отмечена целесообразность рассмотрения культурно-речевых явлений в соответствии с риторическими моделями социокультурного коммуникативного поведения. Определены направления внедрения социокультурного подхода к изучению риторики. Методически детализировано ознакомление студентов

с отечественной и зарубежной культурой путем усвоения культурно-исторического опыта человечества через анализ высказываний мировых классиков, работу с фольклорными и литературными текстами. Предложены средства ознакомления с ментальной основой риторической речи для осознанного отбора и реализации будущим педагогом как представителем определенного этноса моделей коммуникативной деятельности, учитывая цель и ситуацию общения.

Ключевые слова: социокультурный подход, риторика, социокультурный подход к изучению риторики, педагог.

The article raises the problem of sociocultural approach to the study of rhetoric in a pedagogical institution of higher education. The emphasis is on the teacher's personality as a carrier of a unique outlook in a multicultural world. The expediency of considering language and speech phenomena according to rhetorical models of sociocultural and communicative behavior is emphasized. The directions in introduction of the sociocultural approach to the study of rhetoric are outlined. Admission of students to national and foreign culture by using the assimilation of cultural and historical experience of mankind through analysis of the statements by world classics, work with folk and literary texts is methodically detailed. The means of acquaintance with the mental basis of rhetorical speech for the conscious selection and realization of models of communicative activity by a future teacher as a representative of a certain ethnic group in view of the purpose and the communicative situation are offered.

Key words: sociocultural approach, rhetoric, sociocultural approach to study of rhetoric, teacher.

УДК 378.147

Корчова О.М.,
канд. пед. наук,
старший викладач
кафедри української мови,
літератури та методики навчання
Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Глобальне полікультурне комунікування, динамічні соціокультурні перетворення й реформування освіти відповідно до євроінтеграційного поступу України висувають нові вимоги до викладання в педагогічних закладах вищої освіти (далі – ЗВО), оскільки «якісна освіта стає одним із головних чинників успіху, а педагог є одночасно і об'єктом, і провідником позитивних змін» [1].

Акцентуємо увагу на методиці вивчення мовознавчих дисциплін, передусім риторики, адже через слово і засобами слова майбутні педагоги не лише здобувають фахові знання, а й формують себе як культуромовну особистість – носія унікального світогляду в полікультурному світі.

Усе це зорієнтовує наукову спільноту на пошук нових підходів до викладання риторики, спря-

мованої на усвідомлене оволодіння мовою не лише як семіотичним кодом, а передусім як національно-культурним феноменом. Водночас етно-, соціо- й культурознавчий складники риторичної компетентності майбутнього педагога актуалізують соціокультурний підхід до вивчення риторики в педагогічному ЗВО, упровадження якого дасть змогу долучати студентів до загальнокультурних цінностей, спромогтися духовного й інтелектуального зростання майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема соціокультурного підходу в освіті не є новою. Його концептуальні засади окреслено в працях В. Андрущенка (соціокультурна парадигма національної освіти), І. Беха (соціокультурний феномен освітньої системи), О. Дубасенюк (соціально-культурний контекст компетентності

освіти), І. Зязюна (культурологічні засади педагогічної дії), В. Кременя (соціокультурні засади філософії національної освіти) та ін. Соціокультурне підґрунтя лінгводидактики є предметом наукового пошуку В. Бадер (формування соціокультурної компетентності в молодших школярів), М. Вашуленка (соціокультурний підхід до вивчення мови в початковій школі), К. Климової (соціокультурні засади формування комунікативної компетентності студентів), О. Хорошковської (соціокультурний зміст навчання української мови) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте питання викладання риторики в педагогічному ЗВО на засадах соціокультурного підходу лише побіжно порушено в працях Н. Голуб (риторика у вищій школі), О. Кучерук (формування українськомовної особистості учня на засадах соціокультурного підходу), Л. Мацько (мова як засіб інтелектуального й духовного розвитку особистості), В. Нищета (риторика в контексті шкільної мовної освіти), О. Семеног (мовна особистість учителя в соціокультурній парадигмі).

Мета статті – розглянути основні напрями впровадження соціокультурного підходу до вивчення риторики в педагогічному ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Загальнофілософським підґрунтям соціокультурного підходу, за твердженням Ю. Резніка, є принцип єдності та взаємозв'язку ідеальних і реальних, «природних» і «штучних», суб'єктивних, об'єктивних та інтерсуб'єктивних, особистісних, культурних та організаційних, діяльнісних і структурних, небуденних і повсякденних, функціональних і динамічних процесів соціального життя; гетерогенних і гомогенних чинників соціокультурного розвитку; «системних» і «життєвих» джерел соціуму [4, с. 308–309]. Відповідно до цього сутність соціокультурного підходу полягає в розумінні суспільства як єдності культури й соціальності, що утворюються й перетворюються діяльністю людини [3, с. 3]. Водночас сучасна освіта потрактовується як механізм «не просто трансляції знань, а й залучення до певної культурної (зазвичай письмової) традиції, що дає початок будь-якій *національній культурі*» [2, с. 262].

Отже, змодельоване соціокультурним підходом вивчення риторики в педагогічному ЗВО сприятиме підготовці майбутнього фахівця не лише до професійної діяльності, а й до соціального життя; дасть змогу особистості відчувати себе в майбутньому не лише кваліфікованим спеціалістом, а й свідомим громадянином, оскільки «у новій філософії освіти учень (студент) постає соціокультурною індивідуальністю, яка постійно розвивається разом із соціокультурним простором» [2, с. 271–273].

З огляду на це, застосування соціокультурного підходу до вивчення риторики в педагогічному ЗВО передбачає соціальний розвиток майбутнього

фахівця – становлення педагога як носія культури та члена суспільства шляхом засвоєння культурно-історичного досвіду людської взаємодії. Це сприяє формуванню «поведінково-комунікативних умінь і навичок» (за В. Кременем), що дають змогу фахівцеві результативно комунікувати в межах різних соціальних груп відповідно до ситуації спілкування, а у майбутньому – формувати ці спроможності у власних вихованців.

Наголосимо на тому, що риторика не тільки обумовлює світосприйняття особистості, а й конститує його. Саме тому мовно-мовленнєві явища в риториці доцільно розглядати з позиції риторичних моделей комунікативної діяльності, що уможливить органічну інкорпорацію суб'єкта до системи сучасної йому культури, забезпечить його самовиявлення та самоідентифікацію.

Здійснимо спробу окреслити напрями впровадження соціокультурного підходу до вивчення риторики в педагогічному ЗВО на прикладі модуля «Практичні аспекти класичної риторики», що охоплює такі теми практичних занять, як: «Сутність та проблеми міжособистісної комунікації в соціономічній сфері», «Комунікативні девіації», «Етика риторичної дії», «Основи еристики в соціономічній сфері».

Одним із напрямів упровадження соціокультурного підходу до вивчення риторики вбачаємо долучення студентів до вітчизняної й закордонної культури шляхом засвоєння культурно-історичного досвіду людства через аналіз висловлювань світових класиків, роботу з фольклорними й літературними текстами.

Зокрема, оволодіння операційно-технологічним складником кожного практичного заняття розпочинаємо й завершуємо епіграфом – цитатою, афоризмом, що виражає ідейне спрямування теми. Наприклад, тема «Сутність та проблеми міжособистісної комунікації в соціономічній сфері» передбачає роботу з епіграфом «Коли ми заговоримо по-людськи, світ перестане гарчати» (Аркадій Давидович, 1930 р.; російський письменник, засновник Дому-музею афоризмів); «Комунікативні девіації» – «Справжнє красномовство – це вміння сказати все, що треба, але не більше, ніж треба» (Франсуа де Ларошфуко, 1613–1680 рр.; французький письменник); «Етика риторичної дії» – «Із усіх пристрастей людських етична пристрасть – єдина достойна і справжня пристрасть» (Олександр Довженко, 1894–1956 рр.; український письменник, художник, класик світового кінематографа); «Основи еристики в соціономічній сфері» – «Те, що не породжує суперечку, не є цікавим» (Уільям Хезліт, 1778–1830 рр.; класик англійської есеїстики).

Алгоритм роботи з епіграфом окреслюємо кількома кроками: 1) обговорення сутнісного розуміння висловлювання; 2) коротка інформація про

автора; 3) установлення смислового зв'язку між темою заняття й афоризмом. Усе це, на нашу думку, не лише дає змогу активізувати мислення, удосконалити культуру мовлення студентів, а й уможливить загальнокультурне зростання майбутніх фахівців.

Окрім того, у контексті окресленого напряму пропонуємо студентам виконати такі вправи й завдання:

– Тема «Сутність та проблеми міжособистісної комунікації в соціономічній сфері»:

– Поміркуйте, чи є актуальними слова Арістотеля сьогодні? Відповідь аргументуйте.

<...> *Що стосується способів переконання, що надаються мовленням, то їх є три види: одні з них залежать від характеру мовця, другі – від того чи іншого настрою слухачів, треті – від самого мовлення <...>.*

– Тема «Комунікативні девіації»:

– Прочитайте притчу. Спробуйте довести, що її можна використовувати в промовах академічного типу. Проілюструйте це власне створеним професійно спрямованим виступом.

Один раз Учитель запитав у своїх учнів:

– *Чому, коли люди сваряться, вони кричать?*

– *Бо втрачають спокій, – сказав один.*

– *Але навіть ж кричати, якщо інша людина перебуває з тобою поруч? – запитав Учитель <...> (із посібника).*

– Тема «Етика риторичної дії»:

– Доберіть аргументи й контраргументи до запропонованих тез, сформульованих афоризмами: *Виховуй у собі людину – ось що найголовніше: інженером можна стати за п'ять років, а учитись на людину треба все життя (В. Сухомлинський); І якби на те моя воля, написала б я скрізь курсивами: «Так багато на світі горя, люди, будьте взаємно красивими!» (Л. Костенко).*

Такі завдання спрямовані не лише на виявлення культурознавчого потенціалу риторики, а й на моральне вдосконалення суб'єктів риторичної діяльності з метою забезпечення психологічно комфортних умов спілкування в сучасному інтеркультурному суспільстві.

Наступним напрямом упровадження соціокультурного підходу до вивчення риторики вбачаємо ознайомлення з ментальним підґрунтям риторичного мовлення для усвідомленого відбору й реалізації майбутнім учителем як представником певного етносу моделей комунікативної діяльності з огляду на мету й ситуацію спілкування. Складниками таких моделей, на нашу думку, є соціальна пам'ять, психологічні особливості мовлення, культурні традиції комунікативних стратегій і тактик.

Для втілення окресленого напряму пропонуємо такі вправи й завдання:

– Тема «Сутність та проблеми міжособистісної комунікації в соціономічній сфері»:

– Прочитайте тексти. Чи демонструють вони комунікативну етноспецифіку українців. Охарактеризуйте мовленнєву поведінку учасників спілкування.

I. – *А мені, мамо, не одріжете тонкого полотна, хоч на одну сорочку на празники? – спитала Мотря, насилу здержуючи голос.*

– *Мене товста сорочка ріже в тіло, а ти, Мотре, ще молода: носи тим часом товсті сорочки, – сказала Кайдашиха.*

– *А ви думаєте, мене товста сорочка не ріже в тіло? <...> («Кайдашева сім'я», І. Нечуй-Левицький).*

II. – *Ну що ж, – сказав він Нечипоренку, – горджуся тобою, Юро. Ти, може, і забув уже про свого вчителя, але я ще пам'ятаю, як будив тебе вдосвіта і вкладав у твої втомлені руки смичок. Ти тепер лауреат, відомий музикант, але все ж я твій учитель, і ти мусиш ще раз, можливо востаннє, позмагатись зі мною перед людьми, серед яких я прожив усе життя. Ми будемо грати з тобою разом. Згода?*

– *Звичайно, – відповів йому Нечипоренко. – Як ви скажете, так і буде, Григорію Матвійовичу («Учитель», П. Загребельний).*

III. *«Вибачте, що користуюсь цією нагодою, щоб написати до Вас кілька слів, бо не маю ні жодної сміливості, ні жодної нагоди сказати їх Вам відкрито!.. Мій боже, як маю запевнити Вас, як маю присягтися, що ні на хвилину про Вас я не забув, ні не забуду? <...>» (І. Франко, з листа до Ольги Рошкевич).*

IV. *Мати божа, царице небесна, – гукала баба в саме небо, – голубонько моя, святая великомученице, побий його, невігласа, святим твоїм омофором! Як повисмикував він з сиріє землі оту морковочку, повисмикуй йому, царице милосердна, і повикручуй йому ручечки й ніжечки, поламай йому, свята владичице, пальчики й сугавчики <...> («Зачарована Десна», О. Довженко).*

– «Комунікативні девіації»:

– Уважно прочитайте уривок із роману Олеса Гончара «Собор». Впишіть із тексту алгоритм підготовки й проголошення публічного виступу персонажем. Чому промова не була успішною? Ваші поради персонажеві.

Одного дня з'явився на фермі приїжджий агітатор з портфелем, білолиций, в кепчині, в червонім картатім кашне <...>. «Бідолашний, – думала Єлька в присмутку, – стільки трудиться, і все намарне».

– Тема «Етика риторичної дії»:

– Ознайомтеся зі «Словником етичних термінів», укладеним Л. Скуратівським та Л. Піскорською, за змоги доповніть його, спробуйте диференціювати та проіндексувати зазначені моральні принципи, якості людини за 5-бальною шкалою відповідно до 1) поширеності в сьогоденні; 2) актуальності для вас.

– Тема «Основи евристики в соціономічній сфері»:

– Прочитайте написане більше ста років тому «Каяття батька» Вільяма Лівінгстона Ларнеда. Чи зворушив Ваш текст? Якщо «так», то чим саме? Якщо «ні», то чому? У чому його ідейно-тематичний зміст? Чи актуальний цей «монолог батька» сьогодні? Охарактеризуйте міжособистісну комунікацію «батько – син».

Послухай, сину. Я промовляю ці слова в той час, коли ти спиш; твоя маленька рука підкладена під щічку, а кучеряве біляве волосся злиплося на вологому лобі. Я один прокрався у твою кімнату. Кілька хвилин тому, коли я сидів у бібліотеці й читав газету, мене огорнула важка хвиля каяття. Я прийшов до твого ліжечка з усвідомленням своєї провини <...>.

Лінгвокультурологічне та соціопсихологічне змістове наповнення таких завдань спрямоване на пізнання майбутніми фахівцями соціальних і національних моделей комунікативної поведінки, що є виразником належності особистості до певного суспільства, історичної епохи, культури. Здатність віднайти доцільний алгоритм спілкування є запорукою взаєморозуміння в соціумі.

Висновки. Отже, соціокультурний підхід до вивчення риторики в педагогічному ЗВО спрямований на становлення майбутніх фахівців як соціокультурних особистостей, спроможних

комунікувати в умовах різних соціальних груп, у майбутньому долучати власних вихованців до культурних цінностей народу, формувати в них усвідомлену мовно-мовленнєву поведінку – основу самореалізації, духовного й інтелектуального зростання.

Перспективним аспектом наукового пошуку в розрізі окресленої проблеми вбачаємо деталізацію риторико-педагогічної діяльності, що програмує інтелектуальний і морально-етичний розвиток суспільства та є підґрунтям для формування ментальності нації, оскільки відношення в колі «людина – мова – всесвіт» мають виразну національну ознаковість.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Концепція розвитку педагогічної освіти / МОН. 16 липня 2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
2. Кремень В. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка, 2008. 424 с.
3. Лапин Н. Социокультурный подход и социетально-функциональные структуры. *Социологические исследования*. 2000. № 7. С. 3–12. URL: <http://ecsocman.hse.ru/rubezh/msg/18520274.html>.
4. Резник Ю. Социокультурный подход как методология исследований. *Вопросы социальной теории*. 2008. Том II. Вып. 1 (2). С. 305–328.